

Izviri detencije migrantov

Jelka Zorn, Marijana Hameršak

Detencija migranata izvira iz zgodovinskih različnih administrativno reguliranih oblik zapiranja nezaželenih. V pravni in prostorski umeščenosti detencija spominja na taborišče, na kar se (zaprti) aktivisti in aktivistke pogosto sklicujejo. Taborišče oziroma kamp se je razvil kot izjema od običajnega pravnega reda na osnovi **varnostnizacije**. Domnevno nevarnost so nekdanje predstavljali politični nasprotniki (zlasti komunisti), kasneje pa Judi in drugi nezaželeni v Evropi (Agamben 2004). Danes industrijo varnostnizacije povezujemo s preprečevanjem terorizma in odganjanjem beguncev. Za taborišča, ki so obstajala že pred prihodom nacistov na oblast, so uporabljali izraz internacija. Njihov pravni temelj – enako kot danes – ni bil kazenski zakonik, ampak *Schutzhaft* oziroma varnostni pripor. Ta preventivni policijski ukrep je temeljil na razglasitvi izrednega stanja, ki je omogočal, da se je posameznike „vzelo v varstvo“ neodvisno od kazenskopravnih določil, zgolj zato, da se prepreči nevarnost za državo (Agamben 2004). V taborišču prevladuje izvršilna oblast – policija – in stanje izjeme v kampu oziroma taborišču postane pravilo. Z analizo pravno-politične strukture, ki omogoča takšne izključitve (zapiranje v koncentracijska taborišča ali detencijske centre), je Giorgio Agamben (2004) razkril pojem *homo sacer*. *Homo sacer* je vidik arhaičnega rimskega prava, v katerem je bilo človeško življenje vključeno v pravni red izključno v obliki izključitve, tj. v obliki zmožnosti, da se ga ubije. *Homo sacer* se nanaša na življenje človeškega bitja, ki ga je bilo mogoče ubiti brez kazenskega pregona. Agamben se je na ta koncept skliceval, ko je opisoval delovanje oblasti, ko so človeškim bitjem popolnoma odvzeli njihove pravice in človeškost do te mere, da poboji v nacističnih taboriščih niso imeli statusa kaznivih dejanj. Take vrste zapiranje – onstran kazenskega prava – je obstajalo že v kolonialnih praksah. Denimo konec 19. stoletja so *campos de concentraciones* postavili Španci na Kubi za zatiranje upora domačega prebivalstva, ali pa primer angleških kolonizatorjev, ki so v začetku 20. stoletja v tim centre za relokacijo nakopili Bure (Rahola 2011: 101).

Drugi zgodovinski izvor detencije oz. preventivnega zapiranja sega v obdobje centralizacije in birokratizacije moderne države in je nastal kot stranski učinek nadzora preseljevanja, neposredno na meji ob vstopu v državo. Tako denimo prvi zakon o tujcih, ki je bil ameriški *Zakon o tujcih* iz leta 1891, eksplicitno omeni pridrževanje v povezavi z izpraševanjem in pregledovanjem migrantov ob vstopu v državo (Wilsher 2012: 13). Tudi ta praksa je bila utemeljena v varnostnizaciji. Raziskovalec detencije Daniel Wilsher (2012) omenjeni zakon podrobno opiše in analizira, zato ker uvaja pomembno inovacijo, ki se je do danes uveljavila povsod v Zahodnem svetu in širše. Takrat, leta 1891 so razvili nov pravni koncept: navidezni vstop. Migrant, ki so v ZDA pripotovali na ladjah so bili priprti zato, ker so čakali na zaslišanje in dovoljenje za vstop. Podelili so jim enak »status« kot so ga imeli ljudje na krovu ladje: štelo se je, kot da na ozemlje ZDA niso vstopili. Torej, ko so ljudi pripeljali na kopno za namene zaslišanja, se je štelo kot da oseba v državo ni vstopila. Prostor pridržanja se je štel za podaljšek ladje. Ta novost je bila radikalna – ustvarili so pravni limbo – vmesni prostor onstran ustavnih norm in zakonitosti. Zato ustavna načela niso ščitila tujcev, ker naj formalno gledano sploh še ne bi vstopili na ozemlje ZDA. Za prvi center za pridrževanje migrantov lahko štejemo otok Ellis (otok upanja in solz, danes muzej), to je bil vstopni center v ZDA na Vzhodni obali. Leta 1907, ko je bilo zabeleženih največ priselitev v ZDA, je na otok Ellis prispelo več kot milijon ljudi. Okoli 100.000 jih je bilo pridržanih zaradi nezadostnih sredstev – to so bile v glavnem ženske in otroci – pridržani so bili, dokler ni kdo prišel po njih. Če v tednu dni ni nihče prišel, so lahko za pomoč prosili organizacije priseljencev ali sprejeli deportacijo.

Po 1. svetovni vojni so pripor – kot je veljal na področju nadzora nad priseljevanjem, ki smo ga opisali zgoraj – uporabljali za nadzor nad tistimi priseljenci proti katerim niso imeli (dovolj) dokazov, da bi jih obsodili po procedurah kazenskega prava – to so bili ukrepi državne varnosti uperjeni proti anarhistom, boljševikom, komunistom, sindikalistom itd.

V začetku 80-ih v ZDA začnejo v večjem številu prihajati begunci s Kube in Haitija. V tistem obdobju so uzakonili pridrževanje pribežnikov na način kot ga poznamo danes. Značilnost detencijskih centrov v ZDA je, da so v privatnih rokah, predstavljajo industrijo varnostnizacije in ilegalnosti, milijardni posel. Matthew Flynn (2015) tako okolje, ko so privatne ustanove financirane z državnimi sredstvi, imenuje birokratski kapitalizem. Sredstva za zapiranje in nadzor migrantov se povečujejo tako v ZDA kot EU. Med leti 2007 in 2013 je EU predvidela 4 milijarde evrov (60 procentov budžeta resorja za notranje zadeve) za nadzor migracij, navkljub varčevalnim ukrepom v tistem obdobju. Navedeni znesek ne upošteva sredstev, ki so jih poleg sredstev EU za nadzor porabile posamezne članice (Flynn 2015: 4). Republika Slovenija je, denimo, samo za **ograjo** na meji s Hrvaško od oktobra 2015 do konca leta 2020 porabila 31,5 milijona evrov. Hrvaška dobiva **trikrat** več sredstev za nadzor meje kot pa za azil, migracije in integracijo. Nakup vozil, brezpilotnih letal, ladij, kompiuterske opreme, kamer in druge nadzorne opreme, stroški namestitve in potovanja policistov na terenu, trening policije itd., vse to je del stroškov nadzora

migraciji, ki se izvaja na zunanjih mejah EU.

Socialistična Federativna Republika Jugoslavija detencijskih institucij za migrante ni imela (Zorn 2009: 55). Geopolitične razmere so bile drugačne kot danes, kar je močno vplivalo na odnos do priseljenih zaradi dela in tistih na begu. Delovne migracije ne le, da niso bile kriminalizirane, ampak so bile v državah Zahodne Evrope zaželene. Meje držav Vzhodnega bloka so bile večinoma zaprte, tako da so bile migracije iz teh držav redke in so bile videne kot legitimni beg iz totalitarnih režimov. Leta 1960 je Jugoslavija ratificirala *Ženevsko konvencijo o beguncih*. Nekaj let pozneje je jugoslovanska oblast sklenila sporazum z Visokim komisarjem Združenih narodov za begunce o ustanovitvi posebnega urada za begunce. Ta sporazum je bil pravni temelj za namestitev beguncev v Padinski skeli blizu Beograda. Za nekatere je Jugoslavija kot ena izmed ustanoviteljic gibanja neuvrščenih bila že takrat tranzitna država (usp. Čelik 2006 v Zorn 2006: 57). V procesu priključevanja EU sta Slovenija in Hrvaška v 90-ih letih prejšnjega stoletja organizirali zapiranje ljudi v detencijske centre. V Sloveniji sta bila najprej dva detencijska centra, v Ljubljani in Petišovcih, v novem tisočletju pa je Policija odprla sodoben center za tujce v Velikem otoku pri Postojni, ki je aktiven še danes. Kot smo že omenili, so tako v center v Ljubljani kot Petišovcih, manj pa v Veliki Otok pri Postojni, zapirali tudi slovenske prebivalce, ki so se v svojem boju za pravice poimenovali **izbrisani**. Na Hrvaškem so leta 1993 v Reki in v Splitu odprli centra za tujce, poleg tega pa so v tem obdobju obstajale tudi neformalne detencije v begunskih centrih v Dugem selu pri Zagrebu in na otoku Obonjan poleg Šibenika. Enako kot v Sloveniji, so tudi na Hrvaškem, v te detencijske centre zapirali lastne prebivalce. To se je zgodilo denimo Edinu Sejfoviću, ki je bil zaprt v Dugem Selu: »rojen je bil v Novem Pazarju na Hrvaškem, v Vinkovcih je živel 26 let. Poročen je s Hrvatico in pove, da je njegov sin v HV [Hrvaški vojski]. Bil je major nekdanje JLA [Jugoslovanske ljudske armade], iz katere je izstopil po svoji lastni odločitvi leta 1991. Ni dobil hrvaškega državljanstva, ampak le šestmesečno dovoljenje za prebivanje 'zaradi vzdrževanja zakonske zveze'« (Vjesnik, 13. 3. 1994, str. 25).

Leta 1997 so v Ježevu poleg Zagreba odprli detencijski center za tujce, ki deluje še danes. V Severni Makedoniji so detencijski center (Gazi Baba poleg Skopja, gl. Veigel et al. 2017) odprli v novem tisočletju, enako v Bosni in Hercegovini (Lukavica poleg Sarajeva). V okviru eksternalizacijskega projekta Evropske unije odpirajo nove detencijske centre na balkanski poti in sicer na vzhodnih mejah Hrvaške, Srbije, Kosova, Bosne in Hercegovine in širše. Na Hrvaškem, na meji z Bosno in Hercegovino je detencijski center v Trilju, na meji Hrvaške in Srbije je center v Tovarniku, na meji Srbije in Bolgarije je v Dimitrovgradu, a na meji z Rumunijo v Plandištu, na Kosovu pa v Vranidollu. Migrante zapirajo za krajši čas preden jih potisnejo nazaj po balkanski poti ali v njihovo izvorno državo. V medijih se namesto analize eksternalizacije evropskih meja piše o visokih evropskih standardih »nameščanja« (namesto zapiranja!) ljudi v te ustanove. Nekateri kampi za prosilce za azil (azilni domovi) in kampi za potnike v tranzitu na balkanski poti so imeli med ali po **dolgem poletju migraciji** uradne in neuradne zaprte detencijske dele (npr. Lipa v Bosni in Hercegovini, Slavonski Brod na Hrvaškem).

Poleg tega najdemo prostore zapiranja tudi na letališčih, kjer policija pridržuje tiste, katerim ne dovoli vstopa v državo. Nekateri letališki zapori so uradno opredeljeni kot prostori omejitve svobode gibanja, drugi ne. Podolgovat, z vseh strani z žico obdan prostor s črnimi fotelji in stoli na vhodu v beograjsko letališče Nikola Tesla uradno nima statusa detencijske ustanove, čeprav je vrsto let v tej vlogi. Na balkanski poti so v zadnjih letih vse pogostejše tudi *ad hoc* detencije, torej zapiranje ljudi v prostore, ki niso temu namenjeni, na primer v garaže ali druge objekte vezane na policijske postaje. Običajno so te detencije podpora policijskim **pušbekom**.

Torej, detencija je globoko zakoreninjena družbena praksa, mehanizem oblasti za nadzor, uporabljen v različnih prostorih (vključno z notranjostjo potniških ladij), situacijah in organiziran na različne načine. Tudi **balkanski koridor**, od Šida do Nemčije, je po nekaterih interpretacijah, funkcioniral kot **mobilna detencija**. Begunci so bili v koridorju »ujeti v gibanje« (Hameršak in Pleše 2017), ne s ciljem deportacije, temveč ravno obratno, s ciljem čim hitrejšega **tranzita** proti Zahodu. Niso pa to edine sodobne oblike pridrževanja, ki ne predpostavljajo deportacije. Taki primeri so denimo prepoved zapuščanja begunskih kampov v Bosni in Hercegovini in Srbiji v obdobju pandemije virusa COVID-19 (Hameršak in Stojić Mitrović 2021) ter zadrževanje migrantov na ladjah pred italijanskimi in malteškimi pristanišči v istem obdobju (Tazzioli in Stierl 2021).

Objavljeno 1. 2. 2023; dopolnjeno 12. 7. 2023.

Literatura

Agamben, Giorgio. 2004. *Homo Sacer. Suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba. Prev. Samo Kutoš.

Flynn, Matthew. 2015. *Bureaucratic Capitalism and the Immigration Detention Complex*. Global Detention Project Working Paper 9.

Hameršak, Marijana i Iva Pleše. 2017. "Zarobljeni u kretanju. O hrvatskoj dionici balkanskog koridora". U *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Emina Bužinkić i Marijana Hameršak, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije, Fakultet političkih znanosti – Centar za

istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija, 9-39.

Hameršak, Marijana in Marta Stojić Mitrović. 2021. "Pandemija koronavirusne bolezni in procesi omejevanja na Hrvaskem in v Srbiji". *Glasnik SED-a* 61/2: 39-44.

Rahola, Frederico. 2011. „The Detention Machine“. V *Racial Criminalization of Migrants in 21st Century*. Salvatore Palidda, ur. London: Ashgate, 95-106.

Tazzioli, Martina in Maurice Stierl. 2021. "'We Closed the Ports to Protect Refugees.' Hygienic Borders and Deterrence Humanitarianism during Covid-19". *International Political Sociology* 15/4: 539-558.

Veigel, Charles, Olga Koshevaliska Gurkova, Borka Tushevska in Ana Nikodinovska Krstevska. 2017. "The 'Gazi Baba' Reception Centre for Foreigners in Macedonia. Migrants Caught at the Crossroad between Hypocrisy and Complying with the Rule of Law". *The International Journal of Human Rights* 21/2: 103-119.

Wilsher, Daniel. 2012. *Immigration Detention. Law, History, Politics*. Cambridge i New York: Cambridge University Press.

Zorn, Jelka. 2006. „Od izjeme do norme. Centri za tujce, pridrževanje in deportacije“. *Časopis za kritiko znanosti* 34/226: 54-73.

Zorn, Jelka. 2009. „The Right to Stay. Challenging the Policy of Detention and Deportation“. *European Journal of Social Work* 12/2: 247-260.